

УДК 377.091

Нікітчина С.О.

УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ У СУЧАСНИХ РИНКОВИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. Будівництво незалежної держави, розвиток українського суспільства на основі принципово нових економічних, політичних і соціальних факторів, орієнтація суспільного механізму на ринкові відносини здійснюються в умовах зростаючої дестабілізації економіки, загострення політичних і соціальних проблем, непослідовності в реалізації проголошених на державному рівні культурно-освітніх програм. В умовах національно-культурного відродження, створення нових форм власності й утвердження ринкових відносин суспільство відчуває гостру потребу у конкурентоспроможних спеціалістах з високим рівнем загальної і професійної культури, підготовлених до розв'язання нових економічних і соціально-культурних проблем. Це зумовлює необхідність реформування професійно-технічної освіти, приведення її у відповідність із сучасними умовами і потребами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До основних використаних джерел належать нормативно-правові документи, в яких визначенні основні напрями та шляхи реформування професійно-технічним навчальним закладом. Поряд з державними документами, у процесі нашого дослідження

вивчалися праці, в яких розроблено основи теорії управління освітою С.Я. Батишева [1], Ю.В. Богоявленської [2], Л.М. Мармази [6, 7], Л.М. Карамушки [4], В.В. Крижка [5], І.Б. Васильєва [3], Н.Г. Ничкало [9], С.О. Нікітчиної [8], Ю.Ф. Пачковського [10] та інших.

Метою статті є проведення аналізу управління професійно-технічними навчальними закладами в умовах ринку.

Виклад основного матеріалу. Радикальні соціально-політичні й економічні реформи в Україні зумовлюють впровадження нових механізмів в управління, організацію та здійснення професійно-технічної освіти громадян, що дозволить адаптувати підготовку фахівців до умов ринкової економіки.

Нові соціально-політичні умови в Україні характеризуються виникненням незвичних для нас соціальних явищ: конкуренція, безробіття, приватна власність. Професійно-технічна освіта України до роботи в умовах реформ не була підготовлена. Спроби реформування профтехосвіти в умовах адміністративно-командної системи управління, централізації її планування призвели до перекосів у професійно-кваліфікаційній структурі підготовки робітничих кадрів, мережі навчальних закладів.

Централізоване визначення змісту освіти, нормативних актів зумовило уніфікацію професійного навчання, що обмежувало можливість адаптації професійно-технічної освіти до потреб економіки конкретних регіонів, призвело до вузькопрофільності в підготовці кваліфікованих робітників. Технології професійного навчання були спрямовані на підготовку громадян до професійної діяльності в умовах планової економіки та монополії державної форми власності.

Саме тому особливого значення нині набуває пошук нових шляхів управління ПТУ, вдосконалення організації навчально-виховного процесу в нових умовах – умовах ринкової економіки. Серед проблем, які у XXI столітті постали в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства, а отже і перед сферою освіти, що готує людину до життя, виокремлюється і важливість розвитку професійно-технічної освіти як динамічної системи здійснення активного впливу на подальший розвиток економіки, забезпечення випереджувальної професійної підготовки молоді та дорослого населення у відповідності до світових тенденцій неперервності професійної освіти і навчання впродовж життя.

Ринкова економіка чітко визначає орієнтири професійної освіти, робить очевидним, що головна мета всіх суб'єктів освітнього процесу полягає в необхідності врахування сучасних соціально-економічних реалій ринку праці і трансформування їх у конкретні програми професійної підготовки фахівців [9, с. 3] (рис. 1). У Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні зазначено: «Зростає потреба наукового, науково-методичного, нормативно-правового супроводу функціонування системи професійно-технічної освіти, врахування міжнародного досвіду з метою модернізації підготовки кваліфікованих робітників для різних галузей промислового, сільськогосподарського виробництва, будівництва і сфери послуг» [6, с. 6].

Розвиток професійно-технічної освіти в Україні залежить від багатьох чинників, зокрема: реальної державної політики в цій сфері освіти; врахування світових тенденцій у науково-технічному поступі різних галузей виробництва; наукового обґрунтування змісту професійної освіти, розробки й оновлення її стандартів; підготовки нової генерації педагогів професійної освіти, підвищенні їх педагогічної майстерності та соціальної захищеності; участі роботодавців у підготовці сучасного виробничого персоналу і створенні необхідної матеріально-технічної бази професійних навчальних закладів; розвитку соціального партнерства і його законодавче закріплення; видання підручників нового покоління; забезпечення високоефективної управлінської діяльності на всіх рівнях – загальнодержавному, регіональному та на рівні кожного навчального закладу.

Отже, важливими чинниками розвитку професійної підготовки кадрів є: прогнозування її розвитку на основі моніторингу ринку праці, особливо в регіонах; рівний доступ до здобуття професій різними категоріями населення; об'єднання зусиль міністерств, відомств, роботодавців, науковців, громадських об'єднань та організацій для розвитку соціального партнерства і посилення відповідальності за якість професійної підготовки; законодавче забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Надзвичайно актуальними для розвитку професійної підготовки фахівців у нових соціально-економічних умовах стають: забезпечення нормальних умов функціонування та розвитку професійно-технічних навчальних закладів; налагодження їх ефективної взаємодії з підприємствами, установами й організаціями-замовниками підготовки робітничих кадрів і спеціалістів, органами виконавчої влади і місцевого самоврядування в регіонах, створення регіональних програм розвитку професійної підготовки кадрів та їх матеріально-фінансове забезпечення; формування різнопрофільної мережі, створення закладів різного типу (професійних ліцеїв, центрів профтехосвіти, навчально-тренувальних фірм, галузевих центрів практичної підготовки фахівців тощо); забезпечення галузі необхідними фінансовими, матеріальними, кадровими, організаційно-технічними ресурсами, в тому числі за рахунок різних джерел надходження; професійне навчання осіб з обмеженою працездатністю.

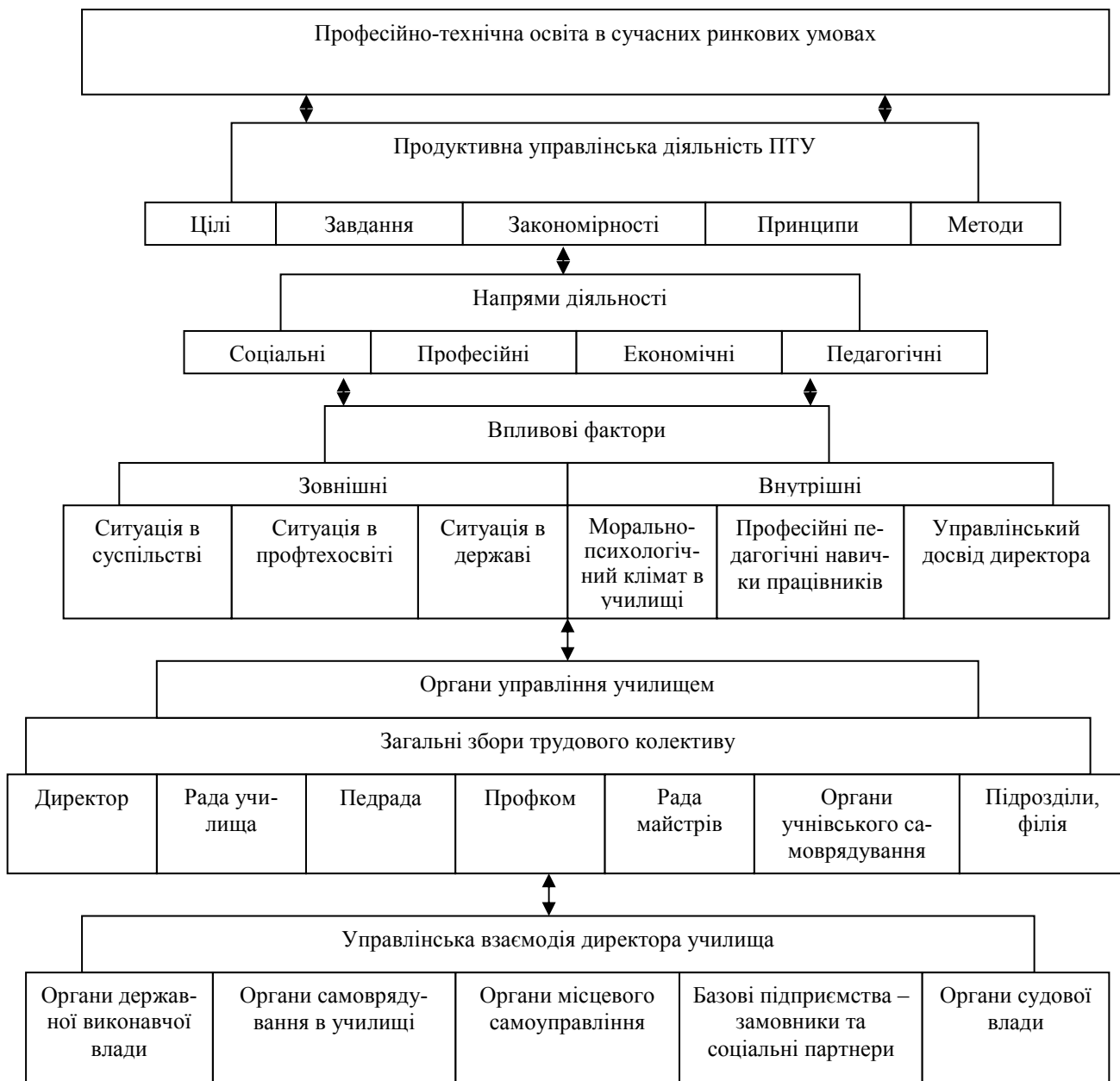

Рис. 1. Орієнтири професійної освіти.

Особливої ваги в ринкових умовах набувають чинники задоволення потреб регіонів у робітничих кадрах і фахівцях, забезпечення ефективної зайнятості працездатного населення. Це ставить нові вимоги щодо співпраці з державними службами зайнятості, об'єднаннями роботодавців стосовно навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації виробничого персоналу та незайнятого населення як у навчальних закладах, так і безпосередньо на виробництві. В цьому плані актуалізується питання проведення висококваліфікованої професійної орієнтації серед різних верств населення, посилення цієї роботи в усіх типах навчальних закладів і зокрема вирішення проблем професійної адаптації випускників професійних навчальних закладів.

Професійно-технічній освіті в сучасних соціально-економічних умовах належить одне з провідних місць у забезпеченні суспільства кадрами і задоволенні освітніх потреб особистості. З іншого боку, професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) через зміни у політичному й економічному просторі, різкий спад виробництва і банкрутства більшості підприємств промисловості змушені у конкурентному середовищі шукати шляхи для стабільного функціонування відповідно до сучасних вимог. Три об'єктивні реальності – ринок, підприємництво, відносини між державою і особистістю – зробили нагальною проблему функціонування професійно-технічного навчального закладу в нових соціально-економічних відносинах.

Педагогіка в ринковому світі переживає бурхливий період переосмислення підходів, відмови від усталених традицій і минулих стереотипів. Підштовхувача технологізацією і ринковими потребами, вона впритул підійшла до розуміння того, що педагогічна праця у своєму загальному вигляді лише

специфікою відрізняється від інших видів суспільно-корисної праці, має свій продукт, свої технології та їхню ринкову вартість [3, с. 12]. Знання, вміння, навички для людей у ринкових відносинах набувають конкретного, прагматичного змісту, стають основним джерелом прибутку та виживання. Попит на висококваліфікованих робітників завжди буде великий, тому вартість їхніх професійних якостей дуже висока. Сучасний професійно-технічний навчальний заклад має бути готовим виконати будь-яке ринкове замовлення – від високоєфективного елітного виховання та навчання фахівців до надання населенню елементарної освітньої послуги. Діяльність викладача чи майстра виробничого навчання стає головним продуктом на ринку педагогічних послуг.

Для ПТНЗ первинними є цілі педагогічного характеру. Але це потребує окремих коштів для забезпечення процесу навчання матеріальними ресурсами (обладнання, підручники, програмне забезпечення тощо) та кадрами (педагогічний склад, керівники підрозділів, допоміжний персонал). Саме тому неодмінною частиною діяльності закладу освіти виступають завдання економічного характеру.

Аналіз діяльності професійно-технічних навчальних закладів свідчить про те, що держава в сучасних умовах не в змозі у повному обсязі забезпечити фінансові потреби освітян в організації ефективного професійного навчання учнів і слухачів. Будь-яка економічна діяльність вимагає своєї конкретної реалізації в суспільному просторі відносин. Необхідним засобом її вирішення виступає організація, яка забезпечує промислове виробництво товарів, надання послуг, визначає розподіл обов'язків і функцій учасників трудового процесу, ієрархічну структуру професійних відносин, формування стратегічної мети діяльності, зв'язок із зовнішнім середовищем [10, с. 183].

Сучасні педагоги хочуть знати також, як жити і працювати в нових і складних соціально-економічних умовах, як узгоджувати усталені ідеї та цінності, що за інерцією перейшли у професійну освіту з діаметрально-протилежними ринковими вимогами і вартостями.

Ці суперечності окреслюють проблему теоретичного і методичного обґрунтування діяльності ПТНЗ в умовах ринку. Незважаючи на те, що в окремих напрямках організації професійної підготовки фахівців досягнуто вагомих результатів, проблема діяльності професійно-технічного навчального закладу як суб'єкта ринку залишилася поза увагою дослідників. Розглянемо можливі шляхи перетворення професійно-технічного навчального закладу в підприємницьку організацію.

Організацію в менеджменті визначають як групу людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети або цілей. Виходячи з визначення, організація повинна відповідати кільком вимогам: наявність хоча б двох людей, які вважають себе частиною цієї групи; наявність хоча б однієї мети (бажаного кінцевого результату або стану), яку сприймають як спільну всі члени організації; наявність членів групи, які свідомо працюють разом, щоб досягнути значущої для всіх мети [10, с. 183].

У виробничо-діловій системі відносин організація виконує цілий ряд спеціалізованих функцій, серед яких особливе місце посідають: функція об'єднання ресурсів, необхідних для промислового виробництва товарів і послуг; функція розподілу обов'язків; функція забезпечення доходів; функція концентрації зусиль; функція захисту та гарантій майбутнього; функція зв'язку із іншими.

Ю.Ф. Пачковський зазначає, що підприємницька організація у своїй діяльності тією чи іншою мірою реалізує кожен із зазначених функцій. Однак для підприємницьких організацій характерна ще одна функція, яка пов'язана із втіленням приватного інтересу її власника або групи власників. Виходячи з цих міркувань, підприємницьку організацію можна визначити як організацію, яку формують і якою управляють із метою заробляння прибутку для її власників (власника) шляхом виробництва одного або більше товарів для продажу на ринку [10, с. 184]. Виходячи з цієї думки, сучасний професійно-технічний навчальний заклад можна представити як підприємницьку організацію, що може надавати населенню освітні послуги, а також виготовляти у навчальних майстернях продукцію, здійснювати сервісне обслуговування тощо.

Л.М. Карамушка підкреслює, що головна мета будь-якої освітньої організації, незалежно від рівня управління, на якому вона функціонує, забезпечення процесу навчання, виховання і розвитку особистості. Отже, кінцевим продуктом функціонування освітньої організації, на який мають працювати всі рівні управління – від найвищого (Міністерства освіти і науки) до найнижчого і, водночас, головного (навчальний заклад), є «живий» об'єкт, особистість – соціальна особа, залучена до суспільних стосунків, діяч (суб'єкт) цих стосунків [4, с. 120]. Це істотно відрізняється від головної місії, наприклад, виробничих і комерційних організацій, що полягає у створенні матеріальних продуктів, забезпеченні споживчими товарами і наданні їм послуг (і на основі цього – отримання певного прибутку). Освітні організації відрізняються від інших унікальністю, неповторністю і водночас величезною складністю своєї місії – забезпечення навчання, виховання та розвитку особистості.

Ми підтримуємо думку Л.М. Карамушки, що нині в багатьох освітніх закладах спостерігається певне «викривлення» головної місії цілей діяльності таких організацій. Це виявляється в тому, що в ієрархії цілей провідну роль відведено не цілям навчання, виховання та розвитку особистості, а цілям

досягнення значних прибутків від освітньої діяльності. Особливо рельєфно це виявляється в діяльності навчальних закладів, заснованих на приватній формі власності (приватні навчальні заклади), хоча аналогічні тенденції мають місце й у деяких державних навчальних закладах. Не заперечуючи доцільності та можливості отримання освітніми організаціями прибутку (за додаткові освітні послуги), вважаємо, що такі цілі мають не превалювати в діяльності цих організацій, а підпорядкуватися їх головній меті – забезпеченню навчання, виховання і розвитку особистості.

Особливим є й основний суб'єкт управління у професійно-технічному навчальному закладі – учень, який, виходячи з вікових характеристик (15–18 років), відзначається:

- недостатньою сформованістю психіки учнів (відсутністю усталених психофізіологічних механізмів розвитку, підвищеною емоційністю, чутливістю тощо);
- переоцінкою цінностей;
- відсутністю стійких етично-духовних основ розвитку особистості, оскільки такі основи лише формуються;
- конкретизацією обставин життєдіяльності молодшої людини, особливостей моральних настанов та її безпосереднього оточення;
- впливом поведінки інших людей, загальної атмосфери в училищі, суспільстві;
- наявністю певного власного досвіду, особистісних здобутків і втрат на життєвому шляху тощо.

Усе це потребує особливого підходу до організації взаємодії з учнями на всіх рівнях управління (як безпосередньо при взаємодії педагога й учнів, так і при взаємодії адміністрації з інженерно-педагогічним колективом), який істотно відрізняється від підходу при здійсненні управління в інших соціальних сферах (бізнес, виробництво тощо), коли суб'єктом управління є зріла особистість, якій притаманні вже сформовані фізіологічні та соціально-психологічні характеристики.

Слід також відзначити складність і багатоаспектність суб'єкта управління в цілому в освітніх організаціях, який диференціюється за кількома параметрами:

- віковими характеристиками (від 7 до 17 років – на рівні учнів та від 22 до 60–70 років – на рівні педагогів, роботодавців, замовників продукції та освітніх послуг і батьків, що потребує від керівників уміння враховувати особливості різних вікових груп);
- соціальними характеристиками (коли керівникам освітніх організацій у процесі взаємодії з дорослими доводиться спілкуватися з представниками різних соціальних груп і верств суспільства – від представників урядових структур, дипломатів, «крутих» бізнесменів до батьків-алкоголиків, самотніх матерів, безробітних, що потребує певної тактовності, гнучкості, витримки при врахуванні інтересів представників цих груп);
- статевими характеристиками (коли керівникам доводиться взаємодіяти здебільшого з педагогами-жінками, які становлять сьогодні більшість працівників у професійно-технічних навчальних закладах, що вимагає від керівників необхідності врахування особливостей жіночої психології – підвищеної вразливості, чутливості, емоційності, неврівноваженості тощо), реалізації в цілому тендерного підходу в управлінні училищем, ліцеєм та ін. [4, с. 123].

Напевне, в жодному з інших типів організацій, що функціонують у різних соціальних сферах, керівникам не доводиться мати справу з таким складним і багатовекторним об'єктом управління, як це спостерігається в освітніх організаціях. Керівник має бути особливо соціально і психологічно підготовленим. Керівники навчальних закладів, таким чином, мають бути не просто професіоналами педагогами, а й менеджерами-організаторами, які щиро вболівають за результати педагогічної діяльності, усвідомлюють їх унікальність і, водночас, велику складність і свою відповідальність.

Отже, управлінню професійно-технічним навчальним закладом притаманні певні соціально-психологічні характеристики, що потребує, порівняно з управлінням в інших соціальних сферах, реалізації специфічних підходів. Нами визначено суперечності в управлінні професійно-технічною освітою, яка полягає у невідповідності між соціальним замовленням на підготовку висококваліфікованих робітників та реальним рівнем управління навчально-виховним процесом; між необхідністю впровадження ринкових економічних відносин ПТУ із замовниками і недостатньою розробкою цієї проблеми в педагогічній теорії, відсутністю певного досвіду. Оскільки економічне зростання держави без позитивних змін у професійно-технічній освіті неможливе, важливого значення набуває проблема вдосконалення організації профтехучилищ. Це зумовлює необхідність здійснення відповідних ґрунтовних наукових досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти проблеми управління професійно-технічним навчальним закладом в ринкових умовах.

Подальшого вивчення потребують питання обґрунтування науково-педагогічних та економічних засад управління системою професійно-технічної освіти в умовах децентралізації, становлення професійно-технічного навчального закладу як суб'єкта ринку. Дослідження означених проблем стане предметом наших наступних наукових розвідок.

Література

1. Батышев С.Я. Реформа профессиональной школы. (Опыт, поиск, задачи, пути реализации) / С.Я. Батышев. – М. : Высшая школа, 1987. – 343 с.
2. Богоявленська Ю.В. Економіка та менеджмент праці : навчальний посібник / Ю.В. Богоявленська, Є. Ходаківський. – К. : Кондор, 2005. – 332 с.
3. Васильев И.Б. Социально-педагогические условия организации и деятельность высших профессиональных училищ : дис. ... канд. пед. наук / И.Б. Васильев. – К., 1995. – 213 с.
4. Карамушка Л.М. Психологія розробки та прийняття управлінських рішень / Л.М. Карамушка // Психологічні основи менеджменту освіти : програма / за ред. Н.Л. Коломінського. – К. : УШККО, 1994. – С. 6–8.
5. Крижко В.В. Менеджмент в освіті : навч.-методичний посібник / В.В. Крижко, Є.М. Павлютенков. – К. : Шкільний світ, 1998. – 193 с.
6. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О.І. Мармаза. – Харків : Основа, 2004. – 240 с.
7. Мармаза О.І. Менеджмент в освіті : секрети успішного управління / О.І. Мармаза. – Харків : Основа, 2005. – 176 с.
8. Нікітчина С.О. Прийняття та реалізація управлінського рішення в діяльності керівника професійно-технічного училища – інтелектуальний потенціал навчально-виховного процесу / С.О. Нікітчина // Збірник наук. праць Всеукраїнської науково-практичної конференції «Організаційно-педагогічні умови управління виховним процесом у підготовці майбутніх педагогів: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи». – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 3–7.
9. Ничкало Н.Г. Підготовка спеціалістів для виробництва: досвід і перспективи / Н.Г. Ничкало // Педагогічна газета. – 2003. – № 11. – С. 1–3.
10. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навчальний посібник / Ю.Ф. Пачковський. – Львів : Світ, 2001. – 276 с.

Нікітчина С.О. Управління професійно-технічним навчальним закладом в сучасних ринкових умовах

Резюме. В статті розглянуті особливості управління професійно-технічним училищем в ринкових умовах, відображена педагогічна майстерність керівника професійно-технічного училища, направлено на підвищення авторитета системи професійно-технічної освіти, іміджу викладача, майстра виробничого навчання, кожного члена колективу в ринкових умовах.

Ключові слова: ринок праці, професійна компетентність, конкурентоспроможність.

Нікітчина С.А. Управление профессионально-техническим учебным заведением в современных рыночных условиях

Резюме. В статье раскрыты особенности управления профессионально-техническим училищем в рыночных условиях, отобрано педагогическое мастерство руководителя профессионально-технического училища, направленное на повышения авторитета системы профессионально-технического образования, имиджа преподавателя, мастера производственного обучения, учащихся, каждого члена коллектива в рыночных условиях.

Ключевые слова: рынок труда, профессиональная компетентность, конкурентоспособность.

Nikitchina S.A. Management of the vocation training college in the market condition

Summary. In this article is showing a management of the vocation training college in the market condition, is showing a pedagogical skill of the head directed of the vocation training college, on increase of authority of system of vocation training, reputation of teachers, masters of each member of collective in the market condition.

Key words: labour market, professional competence, competitiveness.